

ЯЖН за інші має Чорнухинський район. Загально низький рівень ЯЖН цих районів пояснюється сукупно нижчими показниками груп індикаторів ЯЖН, зокрема соціально-економічної та соціально-інфраструктурної.

Отже, різниця між адміністративними районами у ЯЖН призводить до виникнення ряду соціально-економічних проблем. В такому випадку не може йти мови про сталий розвиток території Полтавської області в цілому. Тому актуальними залишаються дослідження, котрі вказують на недоліки та надають рекомендації щодо подальшої ефективної регіональної політики.

Список використаних джерел: 1. Гукалова І. В. Статус категорії «якість життя населення» в географії і сучасна її динаміка у регіонах. Український географічний журнал. 2013. № 4. С. 48–55.

УДК: 911.375 : 316.3

СОЦІАЛЬНА ПІДСИСТЕМА МІСТА ТА ЇЇ ОСОБЛИВОСТІ

Т. Л. Меліхова

t_melihova@ukr.net

кафедра фінансів і економіки природокористування, Національний університет водного господарства і природокористування, м. Рівне, Україна

Порядком денним розвитку сучасних міст є сталий розвиток, який забезпечується взаємодією підсистем міста, насамперед екологічної, економічної та соціальної. Не дивлячись на те, що соціальну підсистему у складі міста виділяють ряд авторів (О.А. Карлова, Р.Е. Гуляк, С.А. Покляцький, Г.П. Підгрушний, В.Ф. Стольберг, та інші), але, як зазначає Г.П. Підгрушний, дана підсистема не знайшла належного висвітлення в науковій літературі з урбаністики [12]. Розділяючи погляд Т.М. Дрідзе, вважаємо складність досліджень соціальної системи (підсистеми) полягає в тому, що ми можемо оцінити кількісні характеристики групової структури міста за етнічними, релігійними та іншими характеристиками, але якісна сторона взаємодії людини з її природним, культурним, соціальним оточенням (етнічні, родинні, сусідські, політичні, професійні, дозвільні, релігійні взаємозв'язки) залишаються поза увагою дослідників міста [5]. Як наслідок, відсутність розуміння суті через обмеженість досліджень якісних характеристик соціальної підсистеми міст, а також кількісних через недостатність інформації у статистичних джерелах за різними соціальними групами міста є однією з вагомих причин слабкої розкритості соціальної підсистеми міста. Крім того, доволі часто соціальну підсистему ототожнюють з соціальною інфраструктурою. Що ж являє собою соціальна підсистема міста та які її особливості?

Як відомо, кожна складна система, до якої належить і місто, містить в собі системи нижчого рівня або підсистеми. Кожна соціальна система (особистість, групи людей, спільноти, соціум) може бути складовою системи вищого рівня [7]. Тому при дослідженні соціальної підсистеми міста та її особливостей охопили й розгляд міста як соціуму і соціальної системи.

Оскільки однією з проблем, з якою зіштовхнулися, досліджуючи теоретичні аспекти соціальної підсистеми міста, є те, що в науковій літературі частіше зустрічаються терміни соціум, соціальна система, які застосовуються до регіональних систем або суспільства загалом.

Так, Л.Н. Немец, К.А. Немец, К.Ю. Сегіда, Ю.Ю. Сильченко виділяють соціогеосистему, яка містить, поряд з іншими елементами, різні за рівнем узагальнення та ієрархії соціальні елементи або підсистеми [8, 9, 10]. Такий підхід дозволяє, по-перше, уникнути дискримінації між елементами системи «господар» (головний) – середовище (підлеглий); по-друге, система виступає як ландшафтне середовище формування і розвитку властивостей соціуму, його менталітету, відносин до інших соціальних підсистем і довкілля під впливом різних факторів, які мають просторово-часовий географічний вимір і, в свою чергу, залежать від соціуму. Відмінністю соціальних систем є те, що їхніми складовими виступають люди, які наділені свідомістю, розумом і тому здатні взаємодіяти між собою та з навколишнім середовищем цілеспрямовано, використовуючи різні інформаційні канали і зв'язки [10, С. 17]. Крім того, для соціальних підсистем характерна властивість актогенезу, завдяки якій вони здатні цілеспрямовано перетворювати природні підсистеми для задоволення людиною власних потреб. Вони, як і природні підсистеми, наділені просторово-часовими закономірностями розвитку і характеризуються:

- складною ієрархічною структурою;
- динамізмом;
- дезорганізацією і організацією – взаємопов'язаними тенденціями розвитку;
- цілеспрямованим управлінням;
- здатністю до генерації, поширення і реалізації нових ідей. В результаті функціонування соціуму накопичується інформація. Кількість накопиченої соціумом інформації пропонують розглядати як показник рівня розвитку соціуму та як інформацію, що відображає потенційні можливості соціуму до подальшого розвитку з врахуванням потреб людини.

З соціумом соціальна підсистема міста асоціюється й в Г.П. Підгрушного – спільність людей, що проживають на певній території, які на основі певних критеріїв (демографічних чи соціальних) об'єднуються в групи. Соціальна підсистема є ключовою, складовою компонентної структури міста і чинником його розвитку. Покомпонентний розгляд складу соціальної підсистеми міста автором певною мірою ототожнюється з поняттям соціальної структури суспільства. Соціальна структура являє собою «сукупність соціальних (клас, трудовий колектив, група, прошарок), соціально-демографічних (молодь, пенсіонери), професійно-кваліфікаційних, територіальних (тип поселення) і етнічних спільнот, пов'язаних відносно стійкими взаємними відносинами між ними» [12, с. 40]. Дане різноманіття відображає складну структуру соціальної підсистеми міста та підтверджує те, що дана підсистема досліджує людину в місті, її взаємозв'язок і взаємодію між собою та з іншими компонентами системи в процесі розвитку міста, формуючи, таким чином, соціальні угруповання.

Як «сукупність групи людей поєднаних певними відносинами, зумовленими історично мінливими способами виробництва матеріальних і духовних благ, спільною територією проживання, що характеризує соціальні втрати, а також ступінь ризику зіткнення з непередбаченими та небажаними наслідками» [1, с. 54] розглядається соціальна складова в еколого-економічній системі при дослідженні комплексного природокористування. Соціальна складова походить від поняття «соціум». До компонентів даної складової належать демографічні, етнічні та соціальні, які взаємопов'язані між собою. При розгляді соціальної підсистеми в складі соціально-економічної системи її характеризують, як відносно автономну групу людей з чітко структурованою спільною діяльністю, яка функціонує для реалізації соціальних інтересів [2, 13]. При цьому автори зазначають, що соціальна система нерозривно пов'язана з економічною і дані дві системи не можуть розглядатися окремо одна від одної. Щось подібне спостерігається й в розрізі міста – соціальні угруповання, спільноти людей, що існують на території міста, пов'язані з певним видом виробництва матеріальних і духовних благ, спільною територією проживання, корпоративними відносинами між елементами системи. Дані угруповання людей є одночасно елементами бізнесу і соціуму. В економічній підсистемі міста вони є трудовими ресурсами, в соціальній підсистемі – соціальними угрупованнями.

Як соціальну систему місто розглядає Г.О. Горбань, зазначаючи, що вона являється «єдністю, яка зумовлена корпоративними відносинами її елементів на мікро- і на макрорівнях, від узгодженості яких залежить стабільність розвитку даної системи» [4, С. 53]. Увага акцентується на людині, діяльність якої через зв'язки і стосунки з іншими людьми утворює соціально-територіальну спільність та інтегрує підсистеми міста через взаємозв'язки і взаємодію між ними в єдину систему. Система належить до цілісних, відкритих, динамічних, саморегулюючих. В даній системі домінують природні та психологічні чинники, які забезпечують відтворення людського потенціалу.

Відповідно, між людиною і довкіллям, що її оточує, безперервно відбувається обмін речовиною, енергією та інформацією [5]. Основним механізмом, що забезпечує даний процес, є соціальна комунікація, завдяки якій в соціумі людьми створюються і розробляються норми, правила поведінки, діяльності, спілкування і взаємодії людей з довкіллям. Людина організовує середовище свого життя і діяльності (від локального до глобального) та одночасно є зв'язуючою ланкою між екологією, економікою і культурою системи. В соціокультурному динамічному просторі, яким являється й місто, згідно Т.М. Дрідзе, взаємодія людини з оточуючим її світом опосередковується не лише з соціальною структурою (соціально-груповим і демографічним зрізом), з соціальною інфраструктурою, але й життєвими ситуаціями людей і соціокультурними ситуаціями, що витікають з них [5]. Даний процес охоплює представників різних соціальних угруповань і рівнів, таким чином, вказуючи на складність соціуму і зв'язків в ньому. Люди мінливі відповідно до середовища існування, змінюючи за період життя власні ролі та дії [11, 15]. Соціальна система є сукупністю взаємодій або ролей, якими суб'єкти об'єднані для

досягнення певної мети [11], а інституалізовані моделі поведінки, що діють в межах соціальної системи, задовольняють певні потреби людини. Так, перші міста формувалися в результаті об'єднання людей задля реалізації певної, переважно базової, потреби – захист від ворогів, виробнича діяльність тощо. В основі формування перших міських поселень були родинно-племінні, общинні структури, які з розвитком міста трансформувалися у виробничі колективи, професійні спілки, політичні партії тощо. Отже, соціальна система створена людьми та їхніми спільнотами, в які вони об'єднуються на основі виробничо-економічних, політичних і культурних та інших зв'язків, що мають просторово-часовий і географічний вимір.

Для міста як соціуму, соціальної системи чи підсистеми характерна така властивість як самоуправління – «виходячи з функціонального підходу...доцільно виокремити елемент, чи групу елементів системи, які здійснюють управління нею» [13, с. 26]. Управління найбільше впливає на зв'язки і процеси в соціальній системі. Воно забезпечує зміну зв'язків між елементами соціальної системи, підсистеми при переході її з одного стану в інший. Крім того, управління задля задоволення потреб своїх елементів (людини, групи людей, асоціацій тощо) виконує в системі регулятивні функції. Воно спрямоване на створення сприятливих умов для життя людини шляхом забезпечення можливостей людини, соціальних груп задовольняти власні потреби та формувати, підтримувати, розвивати соціальні системи, наприклад колектив підприємства чи організації, громаду міста тощо.

Проте зустрічаються випадки, коли соціальну систему, підсистему міста ототожнюють з соціальною інфраструктурою. Згідно з К.Б. Герасимова соціальна підсистема не ідентична соціальній інфраструктурі, яка є частиною соціальної сфери та одночасно складовою й економічної системи, підсистеми [3, с.13]. Функціональне призначення інфраструктури – «надання населенню матеріальних та нематеріальних послуг щодо задоволення різноманітних його потреб, створення якісних умов його помешкання» [6, С. 143]. Відповідно, соціальна інфраструктура є складовою господарського комплексу країни поряд з виробничою, ринковою та інституціональною інфраструктурою. Соціальну інфраструктуру поділяють на соціально-побутову і соціально-культурну. В свою чергу, соціально-побутова включає такі підрозділи: житлове господарство (житловий фонд та організації, які безпосередньо його обслуговують), комунальне господарство в частині обслуговування населення (водопровід, каналізація тощо), місцеві транспорт і зв'язок, торгівлю, громадське харчування та побутове обслуговування населення. Соціально-культурна інфраструктура міста складається з таких підрозділів: охорона здоров'я, соціальне забезпечення, культура, фізкультура і спорт. Інфраструктура служить життєзабезпеченню людини, враховуючи її потреби.

Враховуючи сказане, соціальна підсистема міста має такі особливості:

- складну ієрархічну структуру;
- просторово-часові закономірності розвитку;
- складовими системи є люди, які наділені свідомістю, розумом і тому здатні цілеспрямовано взаємодіяти між собою та з навколишнім середовищем;

- в системі спостерігається домінування природних і психологічних чинників, які забезпечують відтворення людського потенціалу;
- поєднуються дезорганізація і організація;
- здатність до генерації, поширення і реалізації нових ідей;
- об'єднання людей в спільноти, угруповання здійснюється на основі виробничо-економічних, політичних і культурних та інших зв'язків, що мають просторово-часовий і географічний вимір;
- здатність до самоуправління;
- управління виконує регулятивну функцію;
- поведінка людини та соціальних груп, спільнот системи детермінується певними соціальними позиціями, в основі яких лежить мотивація щодо задоволення власних інтересів та потреб;
- існування і розвиток даної системи визначаються ресурсним потенціалом міста і зовнішнім середовищем.

Отже, соціальна підсистема – це цілісна просторово-часова сукупність людей та соціальних спільнот, єдність і різноманіття яких визначається характером взаємозв'язків і взаємовідносин власне міста. Дана підсистема міста у взаємодії з іншими підсистемами формує трудовий, інтелектуальний, інноваційний, інформаційний потенціал його розвитку, забезпечує його відтворення. Вже нині міста конкурують за інтелектуальні ресурси. Відповідно, майбутнє міст залежить від складу і розвитку соціальної підсистеми.

Список використаних джерел: 1. Балджи М. Д. Організаційно-економічні засади комплексного природокористування на регіональному рівні : Монографія. Одеса: Атлант, 2010. 500 с.; 2. Береговая И. Б. Управление качеством и конкурентоспособностью социально-экономических систем: учеб. пособие. Челябинск : Изд-кий центр ЮУрГУ, 2015. 227 с.; 3. Герасимов К. Б. Моделирование социальных систем: учеб. пособие. Самара: Из-во Самарский гос. аэрокосм. ун-та, 2010. 88 с. – URL : <http://repo.ssau.ru/bitstream/Uchebnye-posobiya/Modelirovanie-socialnyh-sistem-Elektronnyi-resurs-ucheb-posobie-D1%85.pdf>;; 4. Горбань Г. О. Особливості соціально-психологічного аналізу життєдіяльності міста як соціальної системи. С. 48-56. – URL: <http://www.appsvchology.org.Ua/data/im/v7/i37/8.pdf>. 5. Дридзе Т. М. На пороге эоантропоцентрической социологии. В книге Алексеев А. Н. Драматическая социология социологическая ауторефлексия в 4-х томах, Т.4. СПб: Норма, 2005. – С. 172-182.; 6. Економіка міст: Україна і світовий досвід. К: Основи, 1997. 175 с.; 7. Ілляшенко О. В., Шкарупета О. О. Соціальна система як об'єкт безпеки. // Зб. наук. праць. Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг. ХДУХТ, 2018. Вип. 1 (27). – С. 233-246.; 8. Немец К. А. Информационное взаимодействие природных и социальных систем. Монография. Харьков: Східно-регіональний центр гуманітарно-освітніх ініціатив, 2005. 428 с.; 9. Немец Л., Сегіда К., Немец К. Методика суспільно-географічного дослідження демографічного розвитку регіональної соціогеосистеми (на прикладі Харківської області)// Наукові записки. Економічна і соціальна географія. 2012. № 1.– С. 73-80 с.; 10. Немец Л. Н., Сегіда Е. Ю., Сильченко Ю. Ю. Основы социальной географии: учеб. пособие. Харьков, Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина, 2014. 112 с.; 11. Парсонс Т. Социальные системы // Вопросы социальной теории. 2008. Том II., Вып 1(2) – С.38-71. – URL: <http://iphras.ru/uplfile/root/biblio/vst/2008/parsons.pdf>;; 12. Підгрушній Г. П. Проблеми діагностики міст при розробці стратегій їх розвитку // Науковий вісник Херсонського державного університету: Серія Географія. 2016. Вип. № 4. – С. 37-42.; 13. Фоміцька Н. В. Підходи до визначення властивостей та складових соціальних систем // Актуальні проблеми

державного управління. 2015. № 2. – С.24-30.; 14. Ходаков В. Е., Соколова Н. А., Крючковский В. В. *Природно-климатические факторы и развитие социально-экономических систем: Монография.* Херсон: Гринь Д.С., 2015. 344 с.; 15. Plotnicow L. *Strangers to the city.* Pittsburg, 1971, p. 11.

314.113(100)

ДЕМОГРАФІЧНА ПОЛІТИКА В КРАЇНАХ СВІТУ: СУТНІСТЬ ТА ОСНОВНІ ЗАХОДИ

О. А. Федій

fedy.alexander@gmail.com

*кафедра географії та методики її навчання, Полтавський національний педагогічний
університет імені В. Г. Короленка, г. Полтава, Україна*

К. О. Грінько

vtatusenko@gmail.com

*студентка IV курсу історичного факультету спеціальності «Географія», Полтавський
національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, г. Полтава, Україна*

Розвиток сучасного світу залежить від кількісних та якісних параметрів життєдіяльності населення. Оцінка чисельності населення та його вплив на економіку, соціальну сферу має в наукових колах неоднозначні підходи. Але більшість демографів наголошують про необхідність регулювання чисельності населення в окремих країнах та світі в цілому.

Демографічна політика – це цілеспрямована діяльність державних органів та інших соціальних інститутів у сфері регулювання процесів відтворення населення. Вона покликана впливати на формування бажаного для суспільства режиму відтворення населення, збереження або зміни тенденцій у сфері динаміки чисельності і структури населення, темпів їх змін, динаміки народжуваності, смертності, сімейного складу, внутрішньої і зовнішньої міграції, якісних характеристик населення. Демографічна політика ґрунтується на комплексі різних заходів: законодавчих, економічних, виховних і пропагандистських. В економічно розвинутих країнах здійснюється виключно економічними заходами і спрямована на стимулювання народжуваності.

Демографічні процеси в сучасному світі розглядаються як складова найважливіших глобальних проблем. На глобальному рівні виділяють два типи демографічних проблем – «демографічний вибух» та «демографічна криза», що пов'язані із двома типами відтворення населення (рис. 1).

У країнах першого типу відтворення населення переважає демографічна політика, спрямована на підвищення народжуваності та природного приросту населення. У деяких країнах, де сильні позиції католицької церкви (наприклад, в Ірландії, Польщі) за її вимогам останнім часом в парламентах обговорюються закони, що передбачають кримінальну відповідальність для жінки, що перервала вагітність і лікаря, який зробив аборт. Прикладами країн, які проводять активну демографічну політику, можуть служити Франція чи Німеччина. Більшість країн другого типу відтворення в останні десятиліття